

კახეთის სამეფოს იერუსალიმთან ურთიერთობის
ისტორიისათვის XVI საუკუნეში

ციური ქათამაძე

ისტორიის დოქტორი,

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი.

საქართველო, 6010. ბათუმი, ნინოშვილის ქ, 32/35.

+995 577179787. Tsiuri.katamadze@bsu.edu.ge

ORCID:0009-0001-5549-2845

აბსტრაქტი

XVI საუკუნეში კახეთის სამეფოს პოლიტიკურ მესვეურთა ზომიერმა საგარეო პოლიტიკამ, დიპლომატიურმა სვლებმა განაპირობა მთელი საუკუნის განმავლობაში კახეთის შედარებით სტაბილური და მშვიდობიანი განვითარება, რამაც ხელი შეუწყო ქვეყნის შიგნით ეკონომიკურ და კულტურულ აღმშენებლობას, ხოლო ქვეყნის გარეთ უცხოეთში, განსაკუთრებით „წმინდა მიწაზე“ და „წმინდა ქალაქ“ იერუსალიმში ქართული ეკლესია-მონასტრების, ქართული სამონასტრო თემის მხარდაჭერას და უდიდესი ქრისტიანულ სიწმინდის „ქრისტეს საფლავისა“ და იქ ქართველთა უფლებების დაცვას. ქართველთა უფლებების ენერგიულ დამცველად XVI საუკუნის პირველ ათწლეულებში გვევლინება კახეთის მეფის ავგიორგის (1511-1513) მიერ ეგვიპტის მამლუქ სულთანთა კარზე წარგზავნილი ბენა ჩოლოყაშვილი, ხოლო შემდეგ კახეთის მეფეები ლევანი (1518/1520-1574) და ალექსანდრე II (1574-1605) იერუსალიმში გზავნიან მდიდარ შეწირულობას, ზრუნავენ ოსმალთა მმართველობის დროს დაზიანებული გოლგოთას აღდგენაზე, სწირავენ კახეთში სოფლებს, ყმა-

მამულს (აღდგომა, კისისხევი), აშენებენ ეკლესიებს და ცდილობენ ხელსაყრელი პოლიტიკური ამინდის დადგომისთანავე დაიცვან იერუსალიმის ქრისტიანული სიწმინდეები და ქართველთა უფლებები „წმინდა მიწაზე“ მიმოსვლისას, რასაც უკვე ცნობილი საისტორიო წყაროების გარდა, ადასტურებს უკანასკნელ ათწლეულებში გამოვლენილი არაბულენოვანი და ოსმალური დოკუმენტები.

საკვანძო სიტყვები: კახეთის სამეფო; იერუსალიმი; ჯვრის მონასტერი; გოლგოთა; ქართული სამონასტრო თემი; საეკლესიო ყმა-მამული.

შესავალი

XV ს. მიწურულს ფეოდალური საქართველო სამეფო-სამთავროებად დაიშალა. ამიერიდან ცალკეული „საქართველოები“ დამოუკიდებელ საშინაო და საგარეო პოლიტიკას აწარმოებენ, თუმცა იერუსალიმის წმინდა ადგილების დაცვასთან დაკავშირებით ქართული სამეფო-სამთავროები ცდილობენ ერთიანად იმოქმედონ და საერთო ინტერესები დაიცვან. ამას სტაბილური პოლიტიკურ-ეკონომიკური მდგომარეობიდან გამომდინარე ყველაზე კარგად კახეთის სამეფო ახერხებს, რასაც ადასტურებს ქართული და უცხოენოვანი საისტორიო წყაროები. ცნობილია, რომ XVI ს. განმავლობაში სხვადასხვა ფაქტორმა და, მათ შორის, კახეთის მეფეთა მოქნილმა დიპლომატიამ განაპირობა სამეფოს მშვიდობიანი და სტაბილური განვითარება, რაც აისახა ეკონომიკურ აღმავლობასა თუ კულტურულ აღმშენებლობაში. კახეთის მეფეები ასევე აქტიურად გამოდიან უცხოეთში არსებული ქართული ეკლესია-მონასტრების, ბერ-მონაზვნების და საერთო ქრისტიანული სიწმინდეების, მათ შორის, „ქრისტეს საფლავის“ (გოლგოთა, აღდგომა, ქრისტეს საფლავი) დასაცავად. უკანასკნელ ათწლეულებში სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოსული უცხოური (არაბულენოვანი, ოსმალური) წერილობითი წყაროები იერუსალიმთან ქართული სამეფო-სამთავროების ურთიერთობის

ცალკეული საკითხების უფრო სიღრმისეულად გაშუქებისა და კვლევის საშუალებას იძლევა.

მეთოდები

კვლევის მეთოდოლოგიური საფუძველია ობიექტურობის, ყოველმხრივობისა და სისტემურობის უნივერსალური მეცნიერული პრინციპები. ნაშრომში გამოყენებულია წყაროებისა და სამეცნიერო ლიტერატურის კრიტიკული ანალიზის (მიზეზმედგობრივი კავშირების ძიების), ისტორიულ-მედარებითი და სინთეზური მეთოდები.

მსჯელობა

იერუსალიმის „წმინდა ადგილებში“ უპირატესობის მოპოვება საუკუნეების განმავლობაში სხვადასხვა ერისა და მიმდინარეობის ქრისტიანული თემებისათვის უაღრესად მნიშვნელოვანი იყო. ისინი ძალისხმევას არ იშურებდნენ, რომ „წმინდა საფლავს“ (გოლგოთა, ქრისტეს საფლავი, აღდგომა) დაუფლებოდნენ. მათ შორის იყვნენ ქართველებიც. აღსანიშნავია, რომ XIV-XV სს. მამლუქთა ბატონობისას იერუსალიმის ქართულმა სამონასტრო თემმა თავისი ძლიერების მწვერვალს მიაღწია და „წმინდა მიწაზე“ ქართველები ფლობდნენ როგორც ათეულობით ეკლესია-მონასტერს, ისე „წმინდა საფლავის“ სამლოცველოებსაც (ფერაძე, 1995:43; ჟანენი, 1992:10), რაც სხვა შესაძლო ფაქტორებთან (მამლუქი სულთნების კავკასიური წარმომავლობა, მამლუქთა რიგების შევსება, უსაფრთხო მიმოსვლა და ა. შ.) ერთად გამოწვეული იყო ქართველ მეფე-მთავართა რჯულშემწყნარებლური პოლიტიკით მუსლიმებისადმი (ჯაფარიძე, 1994:209-211). ამ პოლიტიკის გაგრძელება კი წარმოადგენდა აუცილებელ პირობას ყველასთვის, ვინც დაინტერესებული იყო ქართული და, ზოგადად, ქრისტიანული სიწმინდეების მოვლა-პატრონობით იერუსალიმში. ამასთანავე ეგვიპტის სულთნები თავს თვლიდნენ მუსლიმთა მფარველებად ყველა ქვეყანაში და ამდენად დაინტერესებულნი იყვნენ საქართველოში მცხოვრებ მუსლიმთა ბედი თავს. შესაბამისად, ქართველებმაც გადაწყვიტეს ესარგებლათ ამ ვითარებით და დაეცვათ საკუთარი თემი იერუსალიმსა და პალესტინაში, გაეფართოებინათ მისი იმუნიტეტი (ჯაფარიძე, 2018:139-141),

მაგრამ ამავე უფლების მოპოვებას ცდილობდნენ ევროპელი კათოლიკეებიც - „ფრანგნი“. ამიტომ საჭირო გამხდარა ქართველთა მიერ მოპოვებული უფლებების წერილობითი ფიქსაცია. ჯერ კიდევ 1400 წ. „გოლგოთის სვინაქსარის“ ერთი მინაწერის მიხედვით, ქართველთა და „ფრანგთა“ უფლებები აღდგომის ეკლესიასა და გოლგოთაზე შემდეგნაირად გაუმიჯნავთ: „ესე უწყოდეთ ყოველთა ქართველთა - ღთისაგან, მეფეთაგან, სურტანთაგან მოცემული და ნაბოძარი აღდგომის სალოცავი ეკლესია და სახლი, სადა არს ადამის თხემი და გოლგოთა ...ორი სახლი არის: ფრანგთაჲ მათი, და ამიერ-ჩუენი, ორი კარი აზია, აღდგომის კარსა ზედა მარჯნით ჩუენია ჯდომაჲ..“ (მეტრეველი, 2007: 131-132).

XV ს. გოლგოთის მფლობელობისათვის დაპირისპირება კიდევ უფრო გამწვავდა. სომხებმა და „ფრანგებმა“ (ფრანცისკელთა, ფრანცისკანელთა ორდენი) არაერთხელ სცადეს, მთლიანად დაესაკუთრებინათ გოლგოთა. ამ დავის შესახებ რამდენიმე სამეფო ბრძანებულება და შარიათის სასამართლოს დადგენილება ცნობილი. ასე, მაგალითად: 1366 წ. გოლგოთას სომხები ეუფლებიან, მაგრამ როგორც სულთან ბარსბაის (1422-1438) 1433 წ. და სულთან ჯაკმაკის (1438-1453) 1439 წ. ბრძანებულებებით ირკვევა, ეს დავები ქართველთა სასიკეთოდ გადაწყდა (ჯაფარიძე, 2018:119). ფრანცისკელებთან დაპირისპირება კი 1491 წ. ადგილობრივი სასამართლოს განჩინებით ისე მოგვარდა, რომ გოლგოთას ჩრდილოეთი მხარე ქართველებს, ხოლო სამხრეთი - ფრანცისკელებს ერგოთ, თუმცა 1493 წ. სასამართლოს დადგენილებით ქართველებმა სათანადო საბუთები ვერ წარმოადგინეს და სამლოცველო მთლიანად დაკარგეს (ჯაფარიძე, 2018:248-255).

შექმნილი მდგომარეობის ქართველთა სასარგებლოდ შემობრუნება სცადა და, საკმაოდ წარმატებულადაც, კახეთის სამეფომ. მიუხედავად საქართველოსა და პალესტინაში მიმდინარე რთული პროცესებისა, იერუსალიმში ქართველთა უფლებების ენერგიულ და თანმიმდევრულ დამცველად XVI ს. სწორედ, კახეთის სამეფო გვევლინება. განსაკუთრებით აღსანიშნავია კახეთის მეფის ავგიორგის (1511-1513) ძალისხმევა. მისი ხანმოკლე

„მოღვაწეობა“ საქართველოს ისტორიაში ცალსახად უარყოფითადაა შეფასებული (სინ, IV, 1973:94-96), თუმცა მის მიერ იერუსალიმში ჯვარის მამად და ეგვიპტის სულთნის კარზე წარგზავნილმა ელჩმა ბენა ჩოლოყაშვილმა, როგორც იერუსალიმის ქართული სამონასტრო თემის უფლებების შეუპოვარმა დამცველმა, დიდი მუშაობა გასწია. იერუსალიმის ქართულ ხელნაწერთა ანდერძ-მინაწერებს დაუცავთ ცნობები მისი საქმიანობის შესახებ (გაბაშვილი, 1956:085; მეტრეველი, 1962:123). ბენა ჩოლოყაშვილის იერუსალიმში მოღვაწეობა და ქართველთა უფლებებისათვის (განსაკუთრებით გოლგოთაზე) მართლაც შეუპოვარი ბრძოლის შესახებ უფრო ვრცლად შეიძლება არაბულენოვანი დოკუმენტებით ვიმსჯელოთ, რომლებიც უკანასკნელ ათწლეულებში შემოვიდა საისტორიო მიმოქცევაში (ჯაფარიძე, 2011: 83-138). როგორც ირკვევა, ბენა ჩოლოყაშვილი XVI ს. მეორე ათწლეულში შეეცადა ქართული სამონასტრო თემის სასარგებლოდ გამოეყენებინა ეგვიპტისა და კათოლიკური ევროპის დაპირისპირება, რომელიც რიგმა პოლიტიკურ-ეკონომიკურმა ფაქტორებმა გამოიწვია (ჯაფარიძე, 2011:85-89). 1510-1511 წლებში ეგვიპტის ურთიერთობა ევროპასთან უაღრესად გამწვავდა და სულთან კანსავ ალ-დავრის რისხვა წმინდა მიწაზე და წმინდა ქალაქ იერუსალიმში ქრისტიან პილიგრიმებსა და ბერებს დაატყდა თავს (ჯაფარიძე, 2011:90). ამ მიზეზების გათვალისწინებით 1511 წ. 7 ივნისს სულთნის გადაწყვეტილებით აღდგომის ეკლესია საერთოდ დაიკეტა პილიგრიმებისათვის.

არსებულ რთულ ვითარებაში, ბენა ჩოლოყაშვილს დავალებული ჰქონდა ეგვიპტის სულთანთან ისეთი შეთანხმებისათვის მიეღწია, რომლითაც ზოგადად დაცული იქნებოდა ქართული ეკლესიის ინტერესები „წმინდა მიწაზე“ და ამავე დროს მოლაპარაკების ერთ-ერთი მთავარი საგანი იყო წმ. ჯვრის მონასტრის სტატუსისა და ქართველ მომლოცველთა უსაფრთხოებისა და უფლებების დაცვა. იმ ვითარებაში, როდესაც ძლიერდებოდა ოსმალთა აგრესიის საშიშროება საქართველოსა და ეგვიპტის მიმართ, როდესაც ყალიბდება ანტიოსმალური კოალიციაც და მას თანაუგრძნობდა ევროპის ქვეყნების დიდი ნაწილი

(მხოლოდ საფრანგეთი, გარკვეული მიზეზების გამო, თავს იკავებდა ანტიოსმალური პოლიტიკის გატარებისაგან), ეგვიპტელ მამლუქთა მორჩილებაში მყოფ იერუსალიმში ანტიფრანგული განწყობილების გაღვივება და ამ განწყობილების გარკვეული მიზნებით გამოყენება ძნელი არ უნდა ყოფილიყო.. როგორც ჩანს, ამ გარემოებას ქართველები მეტოქე ფრანცისკელების შესავიწროებლად იერუსალიმში მოხერხებულად იყენებდნენ (მამისთვ-ალიშვილი, 2016:151-153).

აღსანიშნავია, რომ 1511 წ. 14 აგვისტოს კაიროში ჩასულა ქართველი ელჩი, რომლის არც სახელია ცნობილი და არც მისი წარმგზავნი მეფის ვინაობა. თუმცა, როგორც ჩანს, საქართველოში სწორედ მისი დაბრუნების შემდეგ გავრცელდა შემამფოთებელი ინფორმაცია იერუსალიმის აღდგომის ტაძრის დახურვის შესახებ. ქართულ ისტორიოგრაფიაში უკანასკნელ ხანებში გამოთქმული თვალსაზრისით, უცნობი ქართველი ელჩი არაა ბენა ჩოლოყაშვილი, რომელიც მხოლოდ ათი თვის შემდეგ ჩადის კაიროში (ჯაფარიძე, 2011:90). კახეთის მეფის ელჩი ეგვიპტის სატახტოში მიზნად ისახავდა შექმნილ ვითარებაში ქართული სამონასტრო თემის აღდგენა-გამლიერებასა და ქართველთა უფლებების დაცვას, მათ შორის, გოლგოთაზეც, მაგრამ კაიროში „წმინდა ადგილების“ დასახსნელად აქტიურად მოქმედებდა ევროპული დიპლომატიაც და ვენეციის ელჩის წარმატებული და გულუბხვი ვიზიტის შემდეგ სულთანმა სხვა პოლიტიკური და სავაჭრო-ეკონომიკური საკითხების მოგვარების გარდა ფრანცისკელებს ნება დართო დაბრუნებულიყვნენ იერუსალიმში და გაეხსნათ წმინდა საფლავის ეკლესიაც (ჯაფარიძე, 2011:94). 1512 წ. 29 ივნისს სულთნის წინაშე წარსდგა ბენა ჩოლოყაშვილი (არაბული წყაროები საგანგებოდ მიუთითებენ, რომ ქართველთა მეფის ელჩმა დიდძალი ბეწვეული და სხვა საჩუქრებიც მიართვა სულთანს, თუმცა გაცილებით მოკრძალებული, ვიდრე ვენეციის ელჩმა..) და მისი თანხმობით გაემგზავრა იერუსალიმს. კაიროში ყოფნისას კახეთის მეფის ელჩს (არაბული წყაროებით: ბინა ბიქ ან ბინა ბიქ იბნ შულუკა - ბენა ჩოლოყაშვილი) სხვა საკითხებიც ჰქონდა მოსაგვარებელი. ავგიორგის თხოვნის შესაბ-

ამისად, სულთნის 1512 წ. 15 ივლისის განკარგულებით იერუსალიმის მოსამართლეებს ებრძანათ მფარველობა გაეწიათ წმ. ჯვრის მონასტერზე, მის ქონებასა და ქართველ პილიგრიმებზე; არ დაეწესებინათ ზედმეტი გადასახადები (ჯაფარიძე, 2011: 99-100), რადგან სულთანმა გაითვალისწინა ურთიერთობა ქართველებთან „ჩუენსა და ქართველთა მეფეს შორის არის სიყვარული და მიმოწერა... მათთან მუსლიმები სარგებლობენ უადრესი პატივისცემით...“ (ჯაფარიძე, 2011:102; მამისთვალიშვილი, 2016:152-153). ზემოაღნიშნული საისტორიო წყაროების საფუძველზე ირკვევა, რომ კახეთის მეფის სახლთუხუცესისა და ჯვარის მამად წარგზავნილი ბენა ჩოლოყაშვილის მოღვაწეობა წმინდა ქალაქში 1512 წ. იწყება და არა 1511 წ. როგორც აქამდე იყო მიჩნეული ქართულ ისტორიოგრაფიაში (ჯაფარიძე, 2011: 95-99).

იერუსალიმში ჩასულ ბენას ქართულ სამონასტრო თემთან დაკავშირებული სხვადასხვა საკითხის მოგვარებასთან ერთად უნდა დაეცვა ქართველთა უფლებები გოლგოთაზეც. ფრანცისკელებთან გოლგოთას გამო წარმოებული სასამართლო დავა სამ ეტაპად მიმდინარეობდა. პირველ ეტაპი ქართველების გამარჯვებით, მეორე - ფრანცისკელების და მესამე ეტაპი 1513 წ. შარიათის სასამართლოს გადაწყვეტილებით კომპრომისით დასრულდა (ჯაფარიძე, 2018:171-172; ქართული ქრისტიანული თემი წმინდა მიწაზე, 2022: 89-96). ქართველებს გოლგოთას ჩრდილოეთი მხარე, ხოლო ფრანგებს - სამხრეთი ერგოთ (ჯაფარიძე, 2011: 114-115). ამ პროცესების ამსახველი ცნობები დაუტყვეს იერუსალიმის ქართულ ხელნაწერთა მინაწერებს, რომლებშიც თვალსაჩინოადაა წარმოჩენილი ბენა ჩოლოყაშვილის ძალისხმევა წმინდა ქალაქში ქართველთა უფლებების დასაცავად: „ძმანო, ნებითა ღთისათა აქა ფრანგთა გოლგოთა დავაგდებინე და მათი ყველა გარეთ გამოუყარე, კანდელი და რაცა მათი იყო, მე ცოდვილმან ბენა..“ როგორც ჩანს, ბენა ფრანცისკელებთან ხელჩართულ დაპირისპირებასაც არ ერიდება.. სწორედ ამ დაპირისპირების პროცესში „დიდი ჭირი და სასჯელი“ გადახდა ბენას და 1514 წ. „დღესა სამშაბათსა, მეორესა ჟამსა ღამისასა“ შეება კარებიც აღდგომის სამლოცველოს (გაბაშვილი, 1956:085; მეტრეველი, 1962:

123). კარების ღამით შებმა კი გამოწვეული იყო იმით, რომ დღისით ამ შესასვლელით პილიგრიმები სარგებლობდნენ და ქართველები მას ვერ ჩაკეტავდნენ (ჯაფარიძე, 2011: 128). 1514 წ. ბენა ჩოლოყაშვილმა იერუსალიმი დატოვა, თუმცა გოლგოთას მფლობელობის გარშემო პრობლემები ამით არ დასრულებულა. უკვე 1515 წ. სამცხიდან იერუსალიმს ჩასულმა ზოსიმე კუმურდოელმა „ფრანგთაგან“ წართმეული გოლგოთა „400 ფლურით“ დაიხსნა და „დიდი საქმე ქნა“ (მეტრეველი, 1962:81-122).

1516 წ. ოსმალებმა პალესტინა დაიპყრეს. მათ ხელთ აღმოჩნდა იერუსალიმიც და გოლგოთას გარშემო დაპირისპირება ისევ განახლდა. კახეთის სამეფოს მზრუნველობა იერუსალიმის ქრისტიანული სიწმინდეების დასაცავად ახალ პოლიტიკურ და იდეოლოგიურ ვითარებაში ლევან კახთა მეფემ (1518/1520-1574) ითავა. ოსმალთაგან დაზიანებული წმინდა საფლავისა და გოლგოთას აღდგენა „აშენება“ მან იერუსალიმში 1536-1538 წლებში ჯვარის მამად წარუგზავნილ იოაკიმეს მიანდო. იოაკიმეს შესახებ ცნობები დაუცავს იერუსალიმის საპატრიარქო ტახტის წარწერას (მეტრეველი, 1962:37) ტიმოთე გაბაშვილს უნახავს ეს წარწერა და მიუთითებს, რომ ...იოაკიმე 1538 წ. ჩასულა იერუსალიმში, სადაც „ლეონ კახთა მეფეს წარუგზავნია „ჯვარის მამად და ქრისტეს საფლავისა და გოლგოთას აშენება დაუვალებია (გაბაშვილი, 1956: 78). ტიმოთეს ცნობით, „ლეონ მეფის მოსახსენებელი ბერძენთა სვინაქსარსა შინა იგ სექტემბერს აუწერიათო (გაბაშვილი, 1956: 79). ასევე მას თავისი საფასით 1536 წ. დაუხსნია ქრისტეს საფლავი და გოლგოთა, „წმინდა ადგილები მარმარით აუშენებია“ (გაბაშვილი, 1956:78). ლევან კახთა მეფის დამსახურება იმდენად მნიშვნელოვანი ყოფილა, რომ ტიმოთემ თავის „მიმოსვლაში“ მისი ფერადი სურათიც შეიტანა, ხოლო იოაკიმეს ზემოხსენებული წარწერა იერუსალიმის საპატრიარქო ტახტის ფეხზე 1806 წ. ლავრენტი ოკრიბელმაც ნახა, მაგრამ 1808 წ. ეს ტახტი და წარწერაც ხანძარმა იმსხვერპლა (Цагарели, 1888:112-113). სავარაუდოდ, ლევან კახთა მეფის ეს დამსახურება აისახა კახეთში ახალი შუამთის ღვთისმშობლისა და გრემის მთავარანგელოზის ეკლესიათა ფრესკებზე, სადაც ლევან მეფესა და თინ-

ათინ დედოფალს ხელთ უპყრიათ „მათ მიერ აღმწებული სახე იერუსალიმისა“ (თეიმურაზ ბატონიშვილი, 1848:288-289). ასევე ლევან მეფემ ჯვრის მონასტერსა და გოლგოთას შესწირა ყოველწლიურად სამი საპალნე აბრეშუმით, ხოლო მისმა მემკვიდრემ ალექსანდრე II-მ 1586 წ. მხოლოდ ორი საპალნე (სცა, ფ.1450, 51/180). ოსმალთა ეპოქაში კონფლიქტი მოჰყვა გოლგოთას ჩრდილოეთ და სამხრეთ ნაწილებს შორის გამყოფი თაღის კუთვნილების საკითხსაც. 1541 წ. შარიათის სასამართლოს დადგენილებით დავა ქართველთა სასარგებლოდ გადაწყდა. თუმცა ორ თემს შორის დაპირისპირება შემდეგშიც გრძელდებოდა. საინტერესოა, რომ კახეთიდან წარგზავნილი იოაკიმე ჯვარის მამად, შესაძლოა 50-იანი წლების ბოლომდე დარჩენილიყო. ყოველ შემთხვევაში ის იხსენიება 1559 წ. აგვისტოს დამდეგს იმ სასამართლო დავის ოქმში, რომელიც ახლა უკვე ამუდის (სვეტის) მონასტრის გარშემო მიმდინარეობდა ქართველებსა და ფრანცისკელებს შორის (ჯაფარიძე, 2018:174-175). აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ გარდა „წმინდა მიწის“ ქრისტიანული სიწმინდეების დაცვამფარველობისა, კახეთის სამეფო დიდ მზრუნველობას იჩენდა ათონის მთის სამლოცველოებისადმი. კერძოდ: ლევან კახთა მეფეს (1518/1520-1574) და მის ძეს ალექსანდრეს (1574-1605) აღდგენითი სამუშაოები უწარმოებიათ ფილოთეოსის მონასტერში, სადაც კედელზე შემორჩენილია მათი პორტრეტებიც; ასევე ცნობილია, რომ ლევან მეფე ეხმარებოდა ათონის ივერთა მონასტერსაც (გაბაშვილი, 1956:37-38; მენაბდე, 1980:227-228).

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოდან გაგზავნილი შეწირულობანი არ იყო საკმარისი, იერუსალიმის ქართული სამონასტრო თემი XVI ს. მეორე ნახევარშიც ინარჩუნებს „წმინდა ქალაქის“ ბევრ სამლოცველოს, ეკლესია-მონასტრებს და ქართველებიც კვლავ პატივისცემით იხსენიებიან უცხოელ პილიგრიმთა თუ ვაჭართა ჩანაწერებში (ფერაძე, 1995:57-60). თუმცა „წმინდა მიწაზე“ ქართული სამონასტრო თემის მდგომარეობა უფრო და უფრო რთულდება: გაიზარდა ვალები, დაპირისპირება სხვა ქრისტიანულ თემებთან ეკლესია-მონასტრების კუთვნილების გამო, ოსმალთა მოხელეთა ძალმომრეობა და ა.შ. ამიტომ

ქართველმა მეფე-მთავრებმა გადაწყვიტეს მეტ-ნაკლებად სისტემატური შემოსავლის გაჩენის მიზნით იერუსალიმის ჯვრის მონასტრისა და ქრისტეს საფლავისათვის შეეწირათ უძრავი ქონება - საეკლესიო ყმა-მამული. ასე აღმოცენდა საქართველოში XVI ს. მეორე ნახევარსა და XVII ს. იერუსალიმის ჯვრის მონასტრისა და „ქრისტეს საფლავის“ კუთვნილი მიწათმფლობელობა და სხვა ქონებაც: ეკლესიები, სახლები, დუქნები და ა.შ. (ხუციშვილი, 2007; ქათამაძე, 2013). ამ უაღრესად დროულ წამოწყებას ტრადიციულად მხარი დაუჭირა კახეთის სამეფომ. ყმა-მამულის შეწირვის გარდა, კვლავინდებურად იგზავნებოდა შეწირულობანიც. კახეთის მეფეთა ზრუნვა იერუსალიმის ქართული ეკლესიამონასტრების, სამონასტრო თემისა და „წმინდა ადგილებისადმი“ ძალიან მნიშვნელოვანი რომ იყო, ამას ქართული საისტორიო წყაროებიც ადასტურებს: ლევან მეფის მემკვიდრემ ალექსანდრე II-მ (1574-1605) 1586 წ. გასცა შეწირულობის სიგელი (სცა, ფ.1450, 51/180), რომლითაც იერუსალიმის ჯვრის მონასტერსა და გოლგოთას შესწირა „ორი საპალნე აბრეშუმში“ და აქვე მიუთითებს, რომ მამამისს სამი საპალნე შეუწირავს. ასევე საინტერესოა, რომ სიგელი დაიწერა „სამეფუო ქალაქის მთავარეპისკოპოზის ბარნაბას“ ხელით. მთავარეპისკოპოსი ბარნაბა უნდა იყოს ბარნაბა თბილელი, რომელიც 1570 წ. იერუსალიმის ერთი ხელნაწერის ანდერძში ჯვარის მამად იხსენიება. ის იერუსალიმში ჩავიდა ვლასი ურბნელთან ერთად და დიდი ღვაწლი დასდო ჯერ კიდევ შემორჩენილი ქართული ხელნაწერების აღდგენა-განახლებისა და შთამომავლობისათვის შენარჩუნების საქმეს (მეტრეველი, 1962:37; მენაბდე, 1980:118-120). სამშობლოში დაბრუნების შემდეგაც ბარნაბა თბილელი ცდილობდა ქართველ ხელისუფალთაგან მიეღო ფინანსური შემწეობა იერუსალიმის ქართული სავანეების მხარდასაჭერად, რასაც ალექსანდრე II-ის (1574-1605) ზემოაღნიშნული სიგელიც ადასტურებს. გარდა ამ შეწირულობისა, ასევე აღსანიშნავია, რომ კახეთის სამეფოში იერუსალიმის ჯვრის მონასტერს ეკუთვნოდა სოფელი აღდგომა, ყმა-მამული სოფელ კისისხევსა და გუგუნაურში. გრემის ბოლოს ალექსანდრე II-მ (1574-1605) XVI ს. 70-იანი წლების შუა ხანებში ან მეორე

ნახევარში ააშენა აღდგომის ეკლესია და სოფელსაც ამის შემდეგ დარქმევია აღდგომა (ხუციშვილი, 2007:46-52). ეს მამულები იხსენიება XVII- XVIII სს. საისტორიო წყაროებშიც. „წმინდა ადგილებისადმი“ კახეთის მეფეთა მხარდაჭერა აქტიური და სისტემური რომ იყო, ამის მაჩვენებელია კიდევ ერთი ფაქტი. ვახუშტის ცნობით, ალექსანდრე II-ის (1574-1605) მეფობაში, 1602 წ. მახლობლად „მოეგზავნა იერუსალიმის პატრიარქსა და მოეთხოვა სახსრად ვალთა თვისთათვის ვერცხლი, ესე აუწყა ალექსანდრემ კახთა..“ კახელებმა 5 ათასი დრაჰკანი შეკრიბეს და მისი იერუსალიმში წაღება ალავერდელს, ოთარ ჩოლოყაშვილის ძმას, დაავალეს, მაგრამ ალავერდელს ალექსანდრეს შემონაზვნებული და უყვარდა და მასთან ერთად იმერეთში გაიპარა, „...ხოლო ოქრო იგივე წარმოუვლინეს ალექსანდრესვე და კრულ-ჰყო პატრიარქმან ალავერდელი“ (ვახუშტი, 1973:579-580). იერუსალიმის ეს პატრიარქი სოფრონიუს V (1579-1607) უნდა იყოს, რომელმაც ფული ასესხა დავალიანებულ ქართველებს და წინდში მათი კუთვნილი გოლგოთის ნაწილი მიიღო; ამჟამად, რომ ქართველებმა ვალი ვერ გადაიხადეს და გოლგოთაც დაკარგეს (ქანენი, 1992:13). ყოველ შემთხვევაში 1646 წ. შემდეგ „წმინდა მიწაზე“ არსებული ვითარების გამო გოლგოთაზე ქართველები აღარ იხსენიებიან (ჯაფარიძე, 2018:171-172; ქართული ქრისტიანული თემი წმინდა მიწაზე, 2022: 89-96).

საქართველოსა და „წმინდა მიწაზე“ განვითარებული პროცესების მიუხედავად, ოსმალთა ხელში გადასულ იერუსალიმის „წმინდა ადგილებზე“ ზრუნვა ქართველ მეფე-მთავრებს და, მათ შორის კახეთის მეფესაც, თავიანთ მუდმივ მოვალეობად მიაჩნდათ. ამიტომ ისინი შეწირულობების გაღების გარდა, ცდილობენ ხელსაყრელი საერთაშორისო ვითარებაც „წმინდა ქალაქში“ ქართული ეკლესია-მონასტრების შესანარჩუნებლად და ქართველთა უფლებების დასაცავად გამოიყენონ. როგორც ცნობილია, 1578 წ. ოსმალეთმა ამასიის ზავი დაარღვია და ირან-ოსმალეთის ომიც განახლდა. ოსმალეთი მიზნად ისახავდა აღმოსავლეთ ამიერკავკასიიდან ირანის სრულ განდევნას და ცდილობდა დასავლეთ და მოგვიანებით აღმოსავლეთ საქართველოს მეფე-მთავრ-

ების გამოყენებას დაწყებულ სამხედრო კამპანიაში. სამცხე-საათაბაგოს დამორჩილების შემდეგ მუსტაფა ლალა-ფაშას თბილისისაკენ გზა ხსნილი ჰქონდა. მოლაღატე დაუღ-ხანმა გადამწვარი დედაქალაქი უბრძოლველად დათმო. ოსმალებმა 1578 წ. 24 აგვისტოს თბილისი დაიკავეს, ციხეში გარნიზონი ჩააყენეს და გეზი შირვანისაკენ აიღეს. კახეთის მეფე ალექსანდრე II (1574-1605) მუსტაფა-ფაშას სართიჭალაში შეეგება და მორჩილება აღუთქვა (ვახუშტი, 1973:578). როგორც ჩანს, ჯერ კიდევ საქართველოში შემოსვლამდე ოსმალებმა ალექსანდრეს წერილი გამოუგზავნეს და ერთგულებისა და ისლამის მიღების შემთხვევაში თბილისის გადაცემასაც შეჰპირდნენ; ასევე მოუწოდეს ირანის წინააღმდეგ გამოსულიყო და შაქი-შირვანის დაკავებაშიც მიეღო მონაწილეობა. შექმნილ ვითარებაში ალექსანდრეს მხარდაჭერა ოსმალთათვის მნიშვნელოვანი იყო. ალექსანდრე II (1574-1605) ოსმალთა მოწოდებას მანამ არ გამოეხმაურა, სანამ ოსმალები კახეთის საზღვრებს არ მიადგნენ (მახარაძე, შაშიკაძე, 2022:137). კახეთის მეფემ ისლამის მიღებაზე უარი განაცხადა, მაგრამ სართიჭალის შეხვედრაზე ხარკიც იკისრა და შარვანზე ლაშქრობისათვის მზადყოფნა გამოთქვა. თუმცა გარკვეულ მიზეზთა გამო, მხოლოდ შაქზე ლაშქრობაში მიიღო მონაწილეობა (მამისთვალიშვილი, 2009: 206-216). როგორც ჩანს, ამ შეხვედრაზე გარდა მნიშვნელოვანი სამხედრო-პოლიტიკური საკითხებისა, შეთანხმების ერთ-ერთი მთავარი თემა ალექსანდრე II-ის (1574-1605) ქვეშევრდომი მომლოცველების იერუსალიმსა და „წმინდა მიწაზე“ უსაფრთხო გადაადგილება, იერუსალიმში ქართველთა უფლებების დაცვა იყო (მახარაძე, შაშიკაძე, 2022:139). სულთან მურად III-ის (1574-1595) 1579 წ. 15 იანვარს გაცემული სამი განკარგულებით არზრუმის ამირას ჰანდან აღას, სხვა ბეგებსა და იერუსალიმის ბეგსაც ებრძანათ, რომ ქართველი პილიგრიმები „არავითარ შემთხვევაში არ შეაჩერონ და არ შეაყოვნონ ...ამიერიდან ქართველთა მსახურებაში მყოფი ქრისტიანების წმინდა იერუსალიმში, ქრისტეს საფლავზე მოსალოცად მიმოსვლასთან დაკავშირებით ბრძანება გამოვეცი... წინააღმდეგობას ნუ გაუწევთ და უსამართლოდ ნუ მოექცევით“ (თურქეთის არქივებში

დაცული დოკუმენტები... I, წ. 1, 2022: 105; მახარაძე, შაშიკაძე, 2022:142). იერუსალიმის გამგებელს ასევე ებრძანა „ამიერიდან ხსენებული ხალხიდან ზემოხსენებული [ალექსანდრეს] ბექდიანი თამასუქით თუ ვინმე მოვა, ნურავინ შეეწინააღმდეგება, ქრისტეს საფლავთან საჭირო ადგილებზე მივიდეს, მოინახულოს და უკან დაბრუნდეს... ნურავის აწყენინებთ და შეაშინებთ“ (მახარაძე, შაშიკაძე, 2022:143). სულთნის ბრძანებულებებიდანაც აშკარაა, თუ რამდენად რთული და ხიფათის შემცველი იყო ქართველთათვის იერუსალიმის „წმინდა ადგილების“ მოლოცვა და რამდენად მნიშვნელოვან სახელმწიფოებრივ საქმედ მიაჩნდათ ამ შემთხვევაში კახეთის სამეფოს მესვეურთ „წმინდა მიწაზე“ ქართველთა უფლებების დაცვა. როგორც ჩანს, ალექსანდრე II (1574-1605) შემდეგშიც სარგებლობდა ოსმალთა კეთილგანწყობით და აგრძელებდა იერუსალიმის ქართული სამონასტრო თემის მატერიალურ მხარდაჭერას. მისი პოლიტიკა კახეთის სამეფო სახლის მემკვიდრეებმა გააგრძელეს XVII საუკუნეშიც. აღსანიშნავია, რომ იმავე პერიოდში იერუსალიმში ქართველთა უფლებების დაცვას ასევე ცდილობდნენ იმერეთის მეფე გიორგი II (1565-1586) და გურიის მთავარი გიორგი როსტომის ძე გურიელი (1564-1583; 1587-1600), რომლებმაც ჯერ კიდევ ომის დაწყებამდე მიმართეს სულთან მურად III-ს (1574-1595) თხოვნით, რომ იერუსალიმში „ქართველთა გვარ-ტომის სალოცავები“ დაცული ყოფილიყო (აბულაძე, 1987:90-92). სულთანმა 1577 წ. 14 აპრილს გამოსცა ბრძანება, შეესწავლათ იერუსალიმში ქართველთა სალოცავებზე კათოლიკეთა და სომეხთა მხრიდან თავდასხმა-შევიწროების ფაქტები და სათანადო ღონისძიებებიც განეხორციელებინათ (თურქეთის არქივებში დაცული დოკუმენტები... I, წ. 1, 2022: 98; მახარაძე, შაშიკაძე, 2022:139). ზემოაღნიშნული წყაროების ანალიზი ცხადყოფს, რომ ქართველი მეფე-მთავრები მეტნაკლები წარმატებით ახერხებდნენ უცხო და მტრულ გარემოში ქართველთა უფლებებისა და ქრისტიანული სალოცავების დაცვას „წმინდა მიწაზე“ და ამისათვის კარგად იყენებდნენ ხელსაყრელ პოლიტიკურ სიტუაციას; ატარებდნენ რჯულშემწყნარებულ პოლიტიკას საკუთარ ტერიტორიაზე მცხოვრებ მუსლიმთა

მიმართ; მიმართავდნენ დიპლომატიურ ნაბიჯებს ახლო თუ შორეულ მეზობელ ქვეყნებთან, მიუხედავად განსხვავებული პოლიტიკური, სამხედრო-სტრატეგიული და იდეოლოგიური ინტერესებისა.

დასკვნა

ამრიგად, XVI ს. განმავლობაში კახეთის სამეფომ შეძლო საქართველოსა და იერუსალიმში არსებულ რთულ პოლიტიკურ-იდეოლოგიურ ვითარებაში დაეცვა არა მარტო იერუსალიმის ქართული სამონასტრო თემის უფლებები, ქართული ეკლესიამონასტრები სხვადასხვა მიმდინარეობის ქრისტიანთა და ოსმალო მოხელეთა ძალმომრეობისაგან, არამედ გარკვეულწილად საერთო ქრისტიანული სალოცავები („ქრისტეს საფლავი“, გოლგოთა...) გადაერჩინა განადგურებისაგან; კახეთის სამეფოდან „წმინდა ქალაქში“ წარგზავნილი ფინანსური რესურსი, ადგილზე შეწირული ყმა-მამული ხმარდებოდა „წმინდა მიწაზე“ ქართველთა მოღვაწეობის გახანგრძლივებას, რაც ტრადიციული გაგრძელება იყო იმ ეროვნული პოლიტიკისა, რომელსაც ქართული საზოგადოება საუკუნეების განმავლობაში წარმატებით ახორციელებდა.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

აბულაძე, ც. (1987). ოსმალური სიგელები იერუსალიმის და სინას ქართული კოლონიის ისტორიისათვის, „მაცნე“ (ისტორიის სერია), 1, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

ბაგრატიონი, თ. (1848). ისტორია ივერიისა..СПБ.,

გაბაშვილი, ტ. (1956). მიმოსვლა, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ელ. მეტრეველმა, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

ბატონიშვილი, ვახუშტი. (1973). აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, IV, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, თბილისი: გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“;

- თურქეთის არქივებში დაცული დოკუმენტები საქართველოს შესახებ (რეზიუმირებული კატალოგი), (2022). დოკუმენტები მოიძიეს, დაამუშავეს და ქართული რეზიუმეები დაურთეს მ. მახარაძემ, ზ. შაშიკაძემ, ა. კაშიამ, ტ. I, წ. 1, თბილისი: გამომცემლობა „უნივერსალი“.
- მამისთვალისიშვილი, ელ. (2009). საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, ტ. I, (XV-XVI სს.), თბილისი: გამომცემლობა „მერიდიანი“.
- მამისთვალისიშვილი, ელ. (2016). იერუსალიმის წმინდა ჯვრის მონასტერი, თბილისი: გამომცემლობა „სამშობლო“.
- მახარაძე, მ., შაშიკაძე, ზ. (2022). ალექსანდრე კახთა მეფე და ქართველთა პილიგრიმობის საკითხი იერუსალიმში, აღმოსავლეთმცოდნეობა, XI, თბილისი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
- მენაბდე, ლ. (1980). ძველი ქართული მწერლობის კერები, ტ. II, თბილისი: გამომცემლობა „თბილისის უნივერსიტეტი“.
- მეტრეველი, ელ. (1962). მასალები იერუსალიმის ქართული კოლონიის ისტორიისათვის, თბილისი: გამომცემლობა „მცენიერება“.
- მეტრეველი, ელ. (2007). ფილოლოგიურ-ისტორიული ძიებანი, I, თბილისი: გამომცემლობა „არტანუჯი“.
- ჟანენი, რ. (1992). ქართველები იერუსალიმში, ჟურნალი „რელიგია“, # 10, თბილისი.
- საქართველოს ეროვნული არქივის საისტორიო ცენტრალური არქივი-სცა, ფონდი 1450, დავთ. 51, საბუთი 180.
- საქართველოს ისტორიის ნარკვევები (1973). ტ. IV, თბილისი: გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“.
- ფერაძე, გ. (1995). უცხოელ პილიგრიმთა ცნობები პალესტინის ქართველი ბერებისა და ქართული მონასტრების შესახებ, ქართული ეკლესიის ისტორია, ტ. IV, გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი წერილი და შენიშვნები დაურთო გ. ჯაფარიძემ, თბილისი: გამომცემლობა „კანდელი“.

- ქათამაძე, ც. (2013). სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ურთიერთობა იერუსალიმის ქართულ კოლონიასთან (XVI-XVIII სს.), თბილისი: გამომცემლობა „უნივერსალი“.
- ქართული ქრისტიანული თემი წმინდა მიწაზე, (2022). შეადგინეს გ. გაგომიძემ, ნ. კვირიკაშვილმა, თ. ცერაძემ, ლ. ხოფერიამ, მ.ჯანჯალიამ, თბილისი: თ. მგალობლიშვილის სახელობის ქართულ სიძველეთა მოძიებისა და კვლევის ცენტრის გამომცემლობა.
- Цагарели, А. (1888). Памятники грузинской старины в Святой Земле и на Синае, ППС, т. IV, вып. I, СПб ..
- ხუციშვილი, ნ. (2007). იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის მიწათმფლობელობა საქართველოში, თბილისი: გამომცემლობა „არტანუჯი“.
- ჯაფარიძე, გ. (1994). დიპლომატიური კონტაქტები საქართველოსა და ეგვიპტეს შორის XIV-XVI სს.-ის დასაწყისში იერუსალიმში აღმოჩენილი არაბული დოკუმენტების მიხედვით, ქართული დიპლომატია, წელიწდეული, I, თბილისი: გამომცემლობა „თბილისის უნივერსიტეტი“.
- ჯაფარიძე, გ. (2011). ბენა ჩოლოყაშვილი ეგვიპტეში და წმინდა მიწაზე 1512-1514 წლებში, საისტორიო კრებული №1, თბილისი: გამომცემლობა „მხედარი“.
- ჯაფარიძე, გ. (2018). ქართული სავანეები და სამონასტრო თემი წმინდა მიწაზე XI-XVIII საუკუნეებში (არაბული ნარატიული და დოკუმენტური წყაროების მიხედვით), თბილისი: გამომცემლობა „მერიდიანი“ .